

СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ

Юрій Мицик

●

З НОВИХ ДОКУМЕНТІВ ПРО НАЦІОНАЛЬНО- ВИЗВОЛЬНУ ВІЙНУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (1648-1658 рр. НА СІВЕРЩИНІ

У 1998 р. виповнюється 350 років від початку Національно-визвольної війни (далі — НВВ) українського народу проти колоніального гніту Речі Посполитої 1648—1658 рр., війни, яка привела до відродження незалежної Української держави. Вперше ювілей цієї події урочисто відзначається в незалежній Україні. У підросійській Україні у кращому випадку відзначалися ювілеї Переяславської ради 1654 р., як-от у 1954 і 1979 рр., причому НВВ зображувалася у фальшивому світлі як війна не за власну самостійну державу українців, а як війна за їх приєднання до іншого народу, чого у світовій історії взагалі не бувало.

Нинішній ювілей, без сумніву, буде сприяти зокрема розвитку історичних досліджень щодо НВВ, вийдуть з друку нові книги й статті, проводитимуться наукові конференції, будуть дані відповіді на ряд важливих питань щодо історичного минулого України. У цій справі неможливо обійтися без розширення джерельної бази досліджень, необхідно увести до наукового обігу максимальну кількість архівних джерел, незаних навіть історикам-професіоналам, не кажучи про читацький загал. Серед тисяч архівних документів, котрі ще чекають на видання, подаємо тут 12, котрі були виявлені нами переважно у польських архівосховищах (АГАД-Архів головний актів давніх у Варшаві, Національна бібліотека у Варшаві, Держархів у Кракові). Оскільки вони безпосередньо стосуються Сіверщини, то сподіваємося, що вони із зацікавленням будуть прочитані читачами «Сіверянського літопису». Подаємо 5 документів повністю, один — в уривку, а ще 6 — у витягах-регестах. Всі вони писані польською, а тут подаються у нашому перекладі українською мовою. Всі ці документи вийшли з ворожого НВВ табору феодално-католицької реакції. Тут представлено 11 листів і один уривок з польської хроніки кінця XVII ст. Враховуючи належність авторів до панівного класу Речі Посполитої, легко вгадати і зрозуміти, чому вони з такою люттяю і ненавистю писали про всенародне повстання. А що воно було дійсно всенародним, красномовно свідчать вони ж самі. Шляхтич Халецький відверто пише: «в наших краях що хлоп (тобто селянин

— Ю. М.), то козак». До речі, селяни склали тоді у Східній Європі переважну більшість населення. Автори (особливо перших двох листів) тенденційно описують дії повстанців, наголошуючи на їхніх репресивних заходах проти феодалів Речі Посполитої, католицького духовенства та євреїв. При всіх перебільшеннях їх свідчень, не варто сумніватися у тому, що у 1648 р. пролилося чимало крові, в тому числі й невинної. Але війна є війна і тому тут не обходиться без крові. Важливо мати на увазі, що провина за пролиту кров лягає насамперед на тих, хто призвів народ до повстання, хто загарбав українські і білоруські землі і встановив на них тяжкий колоніальний гніт, хто визискував народні маси, хто переслідував православну віру, зневажав національні почуття «русі» — українців та білорусів. Під час НВВ, яка була війною не тільки національно-визвольною, але і антифеодальною (селянською) та релігійною, особливо на її початку нищилися й виганялися не тільки польські й литовські, але й українські та білоруські феодали. Єврейська верхівка (орендарі, лихварі тощо) розглядалася так само, як і українські та білоруські феодали, і до неї, якщо вона не переходила на бік повстанців і не приймала православ'я, застосовувалося таке ж насильство. За дії єврейської верхівки мусили, на жаль, розплачуватися і єврейські низи. Тут не варто забувати, що тоді було XVII, а не XX століття, і на той час мало ніз вся Європа вела релігійні війни (досить згадати Тридцятилітню війну 1618—1648 рр.).

У цих документах наводяться важливі факти про хід НВВ на Сіверщині (Чернігів, Новгород-Сіверський, Стародуб, Речиця), на білорусько-литовському пограниччі, насамперед у Гомелі. Документи 1649 р. розповідають про деякі обставини війни на цьому фронті, яка завершилася поразкою повстанців Михайла-Станіслава Кричевського, полковника Богдана Хмельницького, фактично наказного гетьмана. Документи 1651 р. стосуються деяких моментів війни у цьому ж регіоні, причому дещо уточнюється хід боротьби за Рославль і Кричев, Чорнобиль та ін. Йдеться зокрема про взяття Рославля (Рослава) з допомогою Московської держави. Звістка про 500 московських вояків є не повністю достовірною. Просто з дозволу уряду Московської держави українські повстанці пройшли через територію сусідньої держави і зненацька вдарили на Рославль, до котрого, як думали командуючі литовською армією, козакам не буде доступу. Ця історія викликала дипломатичний скандал у відносинах між Москвою і Варшавою, але ситуація вже схилилася до оголошення Московською державою війни Речі Посполитій, про що стисло згадує анонімний польський літописець кінця XVII ст. Він же відзначив, що внаслідок НВВ та початкового етапу російсько-польської війни Річ Посполита втратила 10 своїх воєводств в Україні, Білорусі і Прибалтиці. Нинішня публікація уводить до наукового обігу всього 12 документів (не завжди у повному обсязі), але й вони дозволяють повніше уявити розвиток подій Національно-визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. на Сіверщині.

* * *

№ 1

1648, липня 3. — Налевичі під Речицею. — Лист Владислава Єжі Халевського до віденського воєводи

«Ясновельможний мось пане воєводу віленський, а мій вельми мостивий пане і добродію!

Я не сподівався бути в такій гарячці, (...)»* в цих краях, котрі ми вважали досить спокійними; після розгрому українного війська, не тільки козаки самі повстали в Україні, але й тут скрізь закликають добровольців {на війну}, посилають універсали, бунтують селянство. Через це в наших краях що хлоп, то козак, кожного треба боя-

*) Через дефект рукопису в ідсутній невеликий фрагмент тексту.

тися, кожен їм дає знати. Нас же різними новинами так тривожать, що наші шляхтичі вже вважають біля Вількомира, бо перелякані постійним примноженням цих зрадників, ці взяли Гомель без всяких труднощів, бо самі міщани впустили їх до міста без жодного пострілу. Там же з замку, бо не було з ким боронитися, мусили видати їм євреїв, котрих було всього під 700. Цих вирубали, залишивши кілька десятків, котрі охрестилися. Пану Косові ніц не чинили, також і шляхті, котра сюди була збіглася, але всі добра, як єврейські, так і шляхетські позабирали. Маємо певну відомість від його мості пана Фаца Мартина і пана Познацького, котрі звідти вже після того розгрома втекли на у минулу неділю, що самої готівки взяли понад 500 тисяч (злотих), а того, що в золоті, сріблі і інших шляхетських цінностях, того важко й поррахувати. В різних містах було чимало багатих орендарів, особливо один з Варви, котрий мав 18 тисяч червоних злотих. Все це у них (повстанців — Ю. М.) залишилося. Потім, порушивши присягу, вони, у минулий вівторок розстріляли пана підстаросту і кількох інших шляхтичів, а пані Скоковську, про яку знали, що має багато готівки, очевидно мучили. Вони захопили артилерію, як замкову, так і його мості пана троцького воеводи, котру везли до Стародуба, очевидно вона вже в Гомелі; поставивши свого економа, всій волості дають (право) слободи на три роки. Чернігів вже півтора тижні тримається в облозі і хоч це в білій дружині (!?), але Господь Бог тільки знає, чи витримають обложені, бо не маючи де взяти пороху, вже не стріляють з гармат, а тільки (вогнем) з рушниць бороняться. І Стародуб борониться, тільки ми менше можемо про нього знати, бо нам перекрили шлях. І Новгород-Сіверський теж знаходиться у такому стані, а інші українні землі, особливо в нашому Речичькому краю, не тільки цю почали ставати до оборони, але і жодного драба у них нема, врешті навіть і жодного фунту пороху у них не знайдеться: знати вишарпана конституція ora oresidencier панів старост українних, що так оголені кордони Князівства Литовського. Всі сюди, до нас, збіглися, всі вже навколо Слуцька й Слоніма (...) * тільки до нас; кілька при його мості пана Пацу залишається і так (йдемо і (...)) * до Дніпра, закликаючи добровольців і братів наших, милість Божа (...) ** вітчизні і наших власних добр, просячи приєднатися до війська. Але слабка надія на цих, тільки на самого Бога сподіваємося та на самих вашмостях ваших, вельми милостивих панях, котрі засмученим краям дадуть швидко допомогу. Швидко зрозумієте, якщо котрого за тиждень-два (тут) не буде, а (...) ** de poeis, то не тільки ці староства й замки вони візьмуть і худобу нашу і (все) обернуть у попіл, але візьмуть і Бихів, Могилев і Халча не обороняться. Понижено тоді прошу вашу мость, нашого мостивого пана, як примаса Великого князівства Литовського, щоб зволив бути проводом всіх їх мостей, щоб вони подумали про нас, своїх братів, і про кордони Великого князівства Литовського. Я відправив свою дружину аж до Несвижа. Господь Бог знає, у якому спокої і там буде залишатися. Це повідомивши вашій мості, мостивому пану, Господа Бога мого прошу про те, щоб ще не закривав моїх очей, поки не зможу побачити добре здоров'я вашої мості, мостивого добродія, котрому я свої понижені послуги, ЯКІ Б цей час можу, посилаю і наполегливо прошу, аби був добродієм і патроном моїй дружині і бідній дітлашні.

Дано з Налевич 3 липня 1648 року.

Вашої мості, мого милостивого пана і добродія понижений слуга Владислав Єжи на Халчі Халецький, д. к. й., рукою власною».
/АГАД. — Ф. «Архів Радзивилів». — Відд. II. — Суплементум. — № 517. — Тогочасна копія. Переклад з польської. Наприкінці листа дописано тією ж рукою: «Копія листу князя (?) його мості пана Халецького до його мості пана воеводи віденського з-під Речиці писаного».

№ 2

1648, липня 6. — Стрішин. — Лист шляхтича С. Марцикевича до невідомого шляхтича.

«Вельможний а мені вельми мостивий пане!

Про те, що діялося в наших краях і в маєтностях ваших мостей, моїх мостивих панів, у Стрішині, в наших краях, повідомляю, що є так погано, що гірше й бути не може. Козаки, взявши гору, внівеч обертають задніпрські краї, плюндруючи шляхетські будинки, спалюючи, рубаючи в пень все, аби тільки шляхтич або слуга його трапився, жодного не залишають в живих; костьоли, монастирі з ґрунту вивертають, вбили багато ченців і радникам (?) (Radzic). Їм живим очі виколовали, других вішали за ноги, третіх, загнавши до бровару разом з євреями, спалили. Якщо якийсь ксьондз з міст або містечка, дізнавшись про таке тиранство, завчасу не втік, то мусив помирати в тяжких муках. Про євреїв ї не згадую, бо велика їх маса полягла, не жаліли жінок, дітей, всіх в пень рубають, малих огонь (?) (...) *. Місто Чернігів спалили, за-

*) Невеликий фрагмент тексту відсутній через дефект документа.

**// Невеликий фрагмент тексту не відчитується.

мок мужньо борониться, вже п'ять штурмів відбили. Трупів довкола острога маса, котрих не ховають і сморід від них дуже шкочить обложеним. Мозирський повіт мас учора вирушити на відсіч тим (повстанцям). Стародуб і той вирубали, (а там) шляхти з дружинами, з дітьми, з добром своїм дуже багато укрилося і всі до одного загинули. Гомель, не маючи жодних труднощів, сам добровільно піддався. Поручник там мав прізвище Кос, аріанин. Там була маса євреїв, котрі втекли туди із скарбами. Всіх цих до одного вирубали разом з дружинами й дітьми, а великі єврейські скарби було взято. Шляхетські скарби (?), котрих багато було звезено сюди, забрали, врешті і тому пану Косові, що піддав (місто), відрубали голову; костюл зруйнували, костюльні достатки забрали, а коли шукали у костюлі скарбів, то розбивали склепи, могили, труни, арешті і в середині костюлу порили (ями). Тамтешній ксьондз босий, обідраний, в сермяжці втік. І там у тому Гомелі зміцнюються, стягують туди провіант, порох, гармати і боеприпаси, хочуть вчинити там собі твердиню. Звідти вони всюди розпускають загони, вчора взяли Чичерськ, і масу шляхти вирубали. Де б не були загони, до Гомеля повертаються. У нас нема жодної готовності, панята й панічата всі війська збирають у полях, а тут нема нікого. Якже тут їм не [...]*, радять одні стати при ріках і лісах; драгунів і піхоти треба якнайбільш. До них (повстанців) приєднується величезна маса селян, а особливо будників з Сівера і звідусіль величезною масою великими полками йдуть до них, в деяких місцях шафарів, своїх панів повбивали; а як здобудуть Чернігів, на що сподіваються, то мають сягнути до Бихова, до Шклова і до Могилева, бо мають великі війська і маса цієї громади (?), кожного дня і кожної години прибуває до них. Їм скрізь здають міста й містечка, відкривають перед ними брами, оток без черні обходяться (?), що і найменшої кривди їм не чинять, тільки їсти й пити (вимагає) хлопство. У панських і шляхетських маєностях вони так піднеслися, що вже панів мають за ніщо, сподіваються, що козаки будуть їхніми панами. В Стрешині самі пустки, всього позбавили, постійно виглядають козаків, бо під Смиком (?) у двох милях за Стрешиним ті мали перейти вбрід Дніпро. Орендарів нема й жодного, все покинули, бо не мали вже чого чекати, шафарі в рудах не працюють і ці повтікали; все взагалі дуже погано, якщо сам Господь ці краї з неба не порятує, а жовнірська допомога не підійде; велику гору [...] взяли і беруть (дали). Шляхта, що живо, тікає сама не знає куди; жовніра нема, не чути про нього. Скрізь великий голод серед підданих. Я сам залишився в Стрешині, приглядаючися до справ, до того, що буде, не ночую ніколи у дворі, розташувався у пущі і маю там ночліг, кожного разу на іншому місці. Вчора прийшло до Стрешина 50 кіннотників-татар його мості пана троцького воеводи, (а) його мость пан Пац і його мость пан Халецький мають із сто кіннотників, але що це (за сила) проти того війська; вони й наслідуються вихилитися за Дніпро. Сам Господь Бог знає, що буде далі, коли не прибуде жовнір і до того ж потужний. Напевно не скоро вдасться викурити його (ворога) з цих країв, бо ребелізант Хмельницький видав свої універсали, аби їх били як свавільних. Що буде далі, я вашим мостям, моїм мостивим панам, повідомлю без затримки, прошу, аби ваші мості, мої мостиві панове, зволіли поінформувати (мене), як мені далі бути, бо жодного послушення нема серед підданих і вони перебувають у тій надії, що козаки будуть їхніми панами. А тепер, це повідомивши, віддаю мої послуги вашим мостям милості ваших мостей, моїх мостивих панів.

3 Стрешина 6 липня 1648 року.

Ваших мостей, моїх мостивих панів, понижений і покірний слуга Самуель Марцинкович».

(Бібліотека Чарторийських у Кракові. — Відділ рукописів. — Jvis 2580. — Ч. 2. — С. 71—72. — Оригінал-автограф. Переклад з польської. Запис середини XVII ст. іншою рукою: «3 Стрешина жалісні вісті»).

№ 3

165(?), червня 27. — Данишев. — Лист віленського каштеляна Миколая Стефана Паца до полоцького воеводи, великого гетьмана литовського Януша Кишки.

«Ясновельможний мостивий пане полоцький воеводо, мій мостивий пане!

Повідомляю вашій , мості, моему мостивому пану, про ті новини, що дійшли до мене з Кричева: козаки взяли Рослав і з цією артилерією поділилися на дві частини. Одні стоять за Сожем у двох милях від Кричева, а Другі — з цього боку Сожа у Каміньгороді, таборяться в маєностях їх мостей панів Камінських. Тому, боючися, щоб Кричевський замок, хоч і стоїть кілька сот вояків найманих, найнятих мною за великі гроші, не потрапив у ворожі руки, чого боронь Боже, вашій мості, моему мостивому пану, як стражу Речі Посполитої даю цю відомість і прошу, аби оцей замок, на котрому тримаються Мстиславське воеводство і нші прикордонні (воеводства), був по-

*/ Невеликий фрагмент тексту не відчитується.

силений (?). Ваша мость, мій мостивий пан, вчиниш це із своєї постійної до вітчизни любові, на котрій вся Річ Посполита, як і прикордонні замки, тримається. Я також вижджаю до цього староства не пізніше п'ятниці. Віддаю свій уклін вашій мості, моему мостивому пану, обіцяючися й надалі повідомляти про новини (?). А тепер віддаю свої понижені послуги до ласки вашої мості, мого мостивого пана.

Дан з Данишева дня 27 червня 1653 (?) року.

Вашої мості, мого мостивого пана, приятель і слуга покірний М. Стефан Пац, полоцький воєвода.

Після написання цього мого листа до вашої мості, мого мостивого пана, прибіг мій козак з Кричева. Звідти мені повідомляють, що як тільки козаки взяли Рослав, то зразу ж 500 московитів було прислано і вони цими людьми укріпили рославський замок. З цього ваша мость, мій мостивий пан, можеш зрозуміти добре про те, що [...]

(АГАД. — Ф. «Архів Радзивилів». — Відділ V. — № 11214. — Оригінал, завірений особистим підписом Паца і скріплений його печаткою. Рукою Паца написано й «пост-скрипtum». Адреса: «Ясневельможному, моему мостивому пану його мості, пану Яну-шу з Цеханова Кмишці, гетьманові великому Великого князівства Литовського, пернов-ському і т. д., і т. д., і т. д. старості, належить віддати». Запис: «Од його мості пана воєводи троцького цей лист 27 червня відправлений»).

№ 4

1651, липня 19 або 20. — Табір литовського війська під Кричевом. — Лист одного з воєначальників литовського війська до князя Богуслава Радзивила (?).

«Під датою 20 липня, з литовського табору.

У Чернігові громадиться козацтво і там укріплюється, де часто бігають наші роз'їзди. Між тим чимало стрільців і черні прилучається до нас, князь Януш наказує бути милостивими до них і наші не чинять їм жодної кривди. Ми вирушаємо, ніскільки не затримуючися під Чернігів, який хоче здобувати князь його мость. Його мость пан литовський стольник із своїм полком йшов до Бабич, до Чорнобиля. Почувши про це, Гаркуша, полковник, втік, але в погоні за ним (внаслідок наших дій), загинуло чимало козаків, котрі прикривали відхід. Чорнобильська волость, що прилучилася (?) до козацтва, залишається у владі пана полоцького підстоля, старости свого; його мость пан стражник литовський ще знаходиться в Ніжині, його мость пан смоленський воєвода прибув учора з кількома хоругвами. Прийшло також вчора 700 драгунів і два корнети рейтарських з його (мостью) паном Корфом.

З оршанського табору під Кричевим 19 липня.

З ласки Божої ми визволили Кричев з облоги. Розбито Тарасенка, тисяча козаків полягла, взято весь порох і провіант. Велику кількість (козаків) загнали за річку Сож (?). На них рушить (?) кіннота з його мостю паном воєводою троцьким, котрий до цього табору з кількома сотнями своїх людей прибув. Оршанських обивателів є тут понад дві тисячі, особливо панове мстиславські і люди в. м., м. м. пана.»

(АГАД. — Ф. «Архів Радзивилів». — Відд. II. — Суплементум. — № 520. Тогочасна копія. Переклад з польської).

№5

1653 (?), листопада 15. — Лист-відповідь Яна-Казимира, короля Речі Посполитої троцького воєводи.

«Вельможний і щиро нам милий!

Ми зрозуміли з листу вашої мості про ті великі труднощі, яких ваша мость знає, пробираючися до свого табору. Вам вельможним Янушем Радзивилом, князем, на Біржах і Дубинках, жмудським старостою, гетьманом нашим польним Великого князівства Литовського вказано харчуватися у Стародубі до подальшої волі і наказу нашого. Вдячно приймаємо (те), що ваша мость пишет (??) про затримання цього керівництва до подальших наших і Речі Посполитої розпоряджень. Ми прагнути того, щоб люди вашої мості не мали жодних перешкод у названому старостві, послали до нашого вельможного польного гетьмана Великого князівства Литовського універсали наші. Пославши ці універсали, ми не сумніваємося в тому, що козацькі люди, якщо вони Там ще є, відразу з Стародуба і з усіх тамошніх волостей відступлять. Зичимо за цим вашій мості доброго від Господа Бога здоров'я.

Дано 15 листопада».

(Держархів у Кракові. — Ф. «Зібрання Сангушків». — № 67. — С. 290. — Тогочасна копія. Переклад з польської. Тексту документа передусе заголовок, зроблений копіюстом; «Копія листа до його мості троцького воєводи. Відповідь»).

* / Одне слово не відчитується.

№ 6

Уривок з анонімної польської хроніки кінця XVII ст.

«...Через козацьку і московську війну від Корони Польської відпали такі воеводства, котрі зайняв неприятель: Київське, Чернігівське, Мстиславське, Вітебське, Полоцьке, Смоленське, Дубське (?), Венденське, Перновське, Брацлавське, 10 воеводства, насилу залишилися польськими такі воеводства: Волинське, Подольське, Белзьке, Руське, і т. д. Король польський тримає Мозир, а козаки, русь, і Богдан Хмельницький, козацький гетьман, бунтівник селян і козаків, зрадник Корони Польської».
(Бібліотека НАН України ім. В. Стефаника. — Відділ рукописів. — Ф. 5. Оссолінських. — Оп. 1. - - № 113. II. — С. 608.).

ДОДАТКИ

(Регести листів):

№ 1

1649, червня 6. — Вільно. — Лист польного гетьмана литовського Януша Радзивила до короля Речі Посполитої Яна-Казимира.

Пише про потребу в грошах для війська. Берестейське воеводство потребує вояків. Немає точних відомостей, є лише чутки щодо продовження перемир'я, тому прошу дати інформацію щодо цього.

«А тут сама пора роботи з неприятелем настає». Люди у війську литовському різніодні прагнуть приборкати розгнuzдану сваволю, другі, коли в їх маєтностях жорстоко з бунтівниками вчинять, нарікають на це. Прошу вашу королівську мость, мого милостивого пана, дати інформацію про те, що маю чинити, якщо Господь Бог із щастям івашої королівської мості, подасть мені успіх: як я маю чинити із в'язнями найзначнішими. Чи мені їх тут же для постраху бунтівників стратити чи до вашої королівської мості, пана мого милостивого, відслати. «В усьому цьому чекаю на декларацію і вірне підданство й понижені мої послуги в милостиву ласку вашої королівської мості, пана мого милостивого, старанно віддаю.

Дано у Вільні дня 6 червня 1649.

Вашої королівської мості, пана мого милостивого, вірна рада, понижений слуга, Я. Радзивил В/еликого/ к/нзівства/ Литовського/ польний гетьман».
(Бібліотека НАН України у Львові ім. В. Стефаника. — Відділ рукописів. № 1536/1. — Арк. 1—2 зв. — Оригінал, завіреним особистим підписом Я. Радзивила).

№ 3

1649, липня 15. — Біла. — Лист князя Олександра Людвика Радзивила до литовського підканцлера Сапіги.

«Для нас добре й те, що Ракоці милостиво прийняв його мость пана старосту буцького. Дай Боже, щоб це мало ефект, щоб і Москва не хотіла триматися біля цього зрадника (Хмельницького — Ю. М.). А за те, що наші розбили частину козаків, слава Богу».

(Національна бібліотека у Варшаві. — Відділ рукописів. — Ф. «Бібліотека ординації Замойських». — № 931. — Арк. 299—299 зв. — Копія).

№ 2

1649, липня 12. — Біла. — Лист князя Олександра Людвика Радзивила до литовського підканцлера Сапіги.

Відомості непогані, бо венеціанці далися взнаки туркам, через що «й татари очевидно від'єднуються» (від Хмельницького — Ю. М.).

(Національна бібліотека у Варшаві. — Відділ рукописів. — Ф. «Бібліотека ординації Замойських». — № 931. — Арк. 296. — Копія).

№ 4

1649, серпня 3. — Табір під Лоєвом. — Лист польного гетьмана литовською Я. Радзивила до литовського підканцлера Сапіги.

Йдеться про лист до короля Яна Казимира, у котрому розповідалося про перемогу над українським повстанським військом під командуванням М. Кричевського. Цей лист був посланий через руки Сапіги і тому Радзивил не повторює тут попередньої своєї інформації про битву. Однак у таборі Радзивила голод, а на кілька листів про це, відправлених з Речиці до короля, немає жодної відповіді. Далі міститься прохання посприяти у цьому питанні.

(Національна бібліотека у Варшаві. — Відділ рукописів. — Ф. «Бібліотека ординації Замойських». - N 931. Арк. 309 309 зв. Копія.).

№ 5

1649, серпня 12. — Табір під Речицею. — Лист польного гетьмана литовського до литовського підканцлера Сапіги.

Йдеться про голодне військо Великого князівства Литовського. Повідомляється, що «ворог у Гомелі твердиню бунту заснував. Чичерськ, від котрого я був відійшов через чутки про надходячі (ворожі) сили, знову обложив, ще міцніше. Коло Прип'яті розпорошене гультайство блукають, (їхні) купи наміряються йти до Литви. Я наказав навіть і тим, що стоять за Дніпром, щоб після нашого виступу за Дніпро, йшли в Литву». Однак відчувається дуже великий брак боєприпасів, «що ледве одну діжку повну пороху у таборі маємо». Тут зробили табір з валом, а на відсіч проти Чичерська послали пана литовського стольника з потужною чотою, а інші послав за провіантом. Між тим чекаю на порох, котрого обіцяють трохи прислати,

(Національна бібліотека у Варшаві. — Відділ рукописів. — Ф. «Бібліотека ординації Замоїських». — № 931. — Арк. 317. — Копія.)

№ 6

1649, вересня 7. — Табір під Речицею. — Лист польного гетьмана литовського Я. Радзивіла до литовського підканцлера Сапіги.

У пост-скрипті до листа йдеться про отриману інформацію від пана Войського, яку принесли чотири пана новгородського харунжого, а саме: «у Білій Церкві прибула велика допомога цьому хлопству».

(Національна бібліотека у Варшаві. — Відділ рукописів. — Ф. «Бібліотека ординації Замоїських». — № 93). — Арк. 328—328 зв. — Копія.)

